

Міністерство освіти і науки
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Навчально-науковий інститут української філології та журналістики
Кафедра української мови

Дипломна робота
магістра

з теми:

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІННОЇ ЛЕКСИКИ В ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
(явище термінологізації та детермінологізації)

Виконала:
студентка 2 року навчання
освітнього ступеня «магістр» групи Ukr1-M22z
спеціальності 014 Середня освіта
(Українська мова і література)
Мислива Лілія Іванівна

Керівник: Коваленко Б.О., доктор філологічних наук,
доцент кафедри української мови

Рецензент: Почапська О.І., кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри журналістики

Кам'янець-Подільський – 2023 рік

Зміст

ВСТУП.....	3
Розділ I. Напрямки становлення та розвитку української наукової термінології.....	7
1.1. Розвиток української термінології.....	7
1.2. Проблема норми в термінології.....	13
1.3. Активні процеси у сфері сучасної термінологічної деривації.....	17
1.4. Явище детермінологізації в художньому мовленні.....	21
1.5. Маркери-терміни в ФО художнього тексту.....	27
Висновки до 1-го розділу.....	31
Розділ 2. Проблеми української термінології і функціонування термінів у художньому мовленні (термінологізація й детермінологізація).....	33
2.1. Проблеми української науково-технічної термінології. Історія й сьогодення.....	33
2.2. Поетичний термінологічний словник сучасної поезії.....	38
2.3. Особливості дослідження індивідуального стилю автора та місце в ньому термінів.....	45
2.4. Методологічні засади закріплення практичних навичок роботи з термінвми здобувачів середньої освіти на уроках української мови.....	58
Висновки до 2-го розділу.....	67
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	73

Вступ

Кожна мова є відкритою і складною системою, елементи якої, незалежно від лексико-семантичних можливостей, граматичної гнучкості та інших характеристик, сформувалися й функціують передусім з метою спілкування.

Саме комунікація покликала до життя таку фундаментальну мовну дихотомію, яка пронизує всі її підсистеми, у тому числі й термінологічну: це створювані й відтворювані одиниці мови. Меншою мірою ця двоєдинність стосується однослівних найменувань, хоч, наприклад, серед термінів у складі різних мов є чимало авторських. Як відомо термін *parachute* належить паризькому фізику Ленорману, який увів його 1783 р. після випробування зонтоподібного пристосування для опускання піднятих на висоту домашніх тварин. Етимологія слова досить прозора: *parer* – запобігати і *chute* – падіння.

Термінофонд кожної мови – це сума окремих терміногруп, у складі яких є різноструктурні назви.

Неоднослівних термінів завжди більше, ніж термінів-слів. На номінативному рівні принципової відмінності між ними немає, оскільки всі терміни є одиницями конвенціональними і такими, що мають задовольнити принаймі частину вимог, які до них висувають. Термінопрактика свідчить, що кількісно найоптимальнішими є дво-трикомпонентні терміносполучення, у яких найменш помітні протиріччя між такими вимогами до терміна, як короткість і точність.

Проблемою української термінології мовознавці впритул почали займатися знов з 90-х років XX століття. Перше фахове зібрання термінологів, а саме: I Міжнародна наукова конференція «Проблеми української науково-технічної термінології», було проведено у Львові у вересні 1992 р. За час від тієї конференції опрацьовано та оприлюднено значну частину величезного багатства, що його створили наші попередники

(Інститут української наукової мови (1928) тощо). Видано чимало термінологічних словників, підручників, теоретичних праць, з термінології вилучено деякі мовні покручі та найневдаліші кальки. Серед сучасних мовознавців проблемами термінології займаються А. Зелізний, В. Моргунюк, Л. Полюга, Н. Непийвода, А. Д'яков, С. Єрмоленко, Т. Панько.

У зв'язку з сучасним розвитком термінології, мови науки, «інтелектуалізації» літературної мови ортологічні, тобто культурно-мовленнєві проблеми розглядаються не тільки в структурно-семантичному і етимологічному аспектах (різні способи номінації та їх значення), але й з точки зору функціонування терміна в мовленні (в певних терміносистемах і мовленнєвих соціальних підсистемах мови).

Функційний аспект, на наш погляд, принципово важливий у процесі аналізу термінології літературних творів, де термін потрапляє в тісне оточення не тільки літературних, загальноновживаних слів, але й професіоналізмів, а також образно-виражальних засобів, що створюють лексико-семантичний і стилістичний простір мови.

Наприклад:

*«Кому – шапку смушеву.
кому – люльку дешеvu.
кому – модерні кастети,
кому – фотонні ракети,
кому – солі до бараболі,
кому – три снопи вітру в полі,
кому – пушок на рило,
а дядькові Кирилові – крила» (І. Драч).*

Таким чином, обравши **темою** дослідження **«Функціонування термінної лексики в художньому стилі української мови (явище термінологізації та детермінологізації)»**, ми тлумачимо поняття термін достатньо широко:

1. значення «спеціального» в різних галузях науки, техніки і виробництва;
2. вираження «спеціального» в контексті, в індивідуальному стилі різних авторів.

Тема дослідження спричинила **мету** роботи: простежити тенденцію від регулярності до експресивності в індивідуальному стилі як поетів, так і прозаїків, а саме: Л.Костенко, І. Драча, Г. Чубач, Б. Олійника, Г. Тарасюк, М. Матіос.

Актуальністю обраної теми є потреба проаналізувати індивідуальне мовлення згаданих мистців з точки зору функціонування термінів.

Об'єктом дослідження стали наступні поетичні та прозові тексти українських мистців слова.

Для досягнення мети дослідження в роботі ставляться і розв'язуються такі **завдання**:

- опрацювати, стисло оглянути літературу з теми;
- прокласифікувати зібраний матеріал;
- дати лінгвістичну характеристику художнього мовлення як середовища існування і функціонування термінів;
- виявити галузеві терміни;
- з'ясувати основні функції, які відіграють терміни в авторському мовленні;
- описати структурну будову термінів у творчості поетів та прозаїків;
- визначити процес детермінологізації та проілюструвати його.

Методом суцільної вибірки було знайдено та закартковано біля 450 прикладів функціонування термінів. Ураховуючи специфіку матеріалу і намагаючись бути точними і об'єктивними, ми вибрали методи структурно-семантичного, стилістичного, контекстуального аналізу; описовий метод, що спирається на безпосередні спостереження; статистичний метод, а також порівняльно-співставний.

Методологічною основою дослідження є лінгвосмисловий підхід до аналізу лінгвістичного об'єкту, в основі якого лежать настанови на загальний взаємозв'язок та взаємозумовленість явищ, органічну єдність структурно-семантичного аналізу і виявлення комунікативно-функціональної значущості мовного знака, форму термінологічної одиниці як динамічної системи, компоненти якої сприяють виникненню можливо нової, додаткової інформації, що веде до стилістичної маркованості тексту.

Матеріали й положення дипломної роботи можуть знайти **практичне застосування** в лекційних і практичних вузівських і шкільних курсах з лексики, при проведенні лінгвістичного аналізу тексту, підготовці різноманітних словників.

Апробація результатів дипломної роботи – зроблено доповідь на науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського державного університету (березень 2023), на засіданні кафедри української мови університету.

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки, література.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження функціонування термінів у поетичному та прозовому мовленні українських мистців слова ми дійшли таких висновків:

1. Українські мовознавці виділяють такі періоди у становленні української народної термінології:
 - етнографічний період (II пол. XIX ст. – поч. XX ст.);
 - період творення наукових товариств (1913-1918 – 1921);
 - золотий період (1921 – рік створення Інституту української наукової мови у Києві);
 - 1929-1930 рр – ліквідація ІУНМ;
 - 1959р. – поновлення видавничої термінологічної діяльності – наші дні.
2. Природа терміна складна і багато в чому не схожа з природою загальнонародного слова:
 - термін – двоаспектний знак. З одного боку, як номінатор спеціального поняття він належить системі певної галузі науки, а з іншого (як лінгвістична одиниця) – загальнонародній мові.
 - термін репрезентує поняття, тобто певну суму інформації. Межа цих знань коригується його дефініцією. Значення загальнонародного слова обмежується закладеним у ньому змістом, тобто загальною уявою про певний об'єкт, ознаку, дію, кількість тощо.
 - структура терміна відмінна від структури або форми слова. Більшість термінів мотивовані, мають прозору внутрішню форму. Структура терміна залежить від поняття, яке він номінує: кожний компонент структури відповідає елементу поняття, тобто конкретній семі.
 - форма для термінів – другорядна ознака, оскільки головна їх функція – інформаційна. Не випадково серед них

зустрічаються описові конструкції (на етапі пошуку точної назви), громіздкі структури, гібридні назви тощо. Загальнонародне слово, крім інших, виконує естетичну функцію.

- загальнонародне слово (у більшості прикладів) поліфункціональне, оскільки може вживатися в текстах різних стилів. Існує явище детермінологізації.
- термін – двовекторна одиниця, в якій звукова оболонка (форма) вступає у строгу кореляцію з поняттям: один знак – одне поняття.
- законодавцями літературної норми виступають лінгвісти. Кодифікацію термінологічних назв неможливо проводити без участі фахівців певної галузі науки.

3. У сучасному суспільстві, а, отже, в мові сучасних авторів активно функціують неологічні гібридні деривати від англіцизмів та запозичення термінів із західноєвропейських мов. Поміж них поширеності набули терміни різних галузей і сфер.
4. Наведені в дослідженні приклади термінологічної лексики ілюструють нормальну функцію лінгвістичного життя в умовах універсалізації та спеціалізації наукових знань – взаємодію питомого та запозиченого елементів на шляху творення термінологічних одиниць, яким позначається прогрес науки у міжнародних масштабах.
5. Методи детермінологізації лексики, що здійснюються в мовній практиці задекларованих поетів, сприяють розширенню рамок словарного складу загальноновживаного словника.
6. «Термінологічні» контексти сучасної метафори широкі за своїм змістом і застосуванням. Насамперед, це обсяг, спектр застосовуваних термінів: медичні, військові, спортивні, географічні, економічні, філософські, мистецькі тощо. Широкий і

діапазон тематики створених на базі термінів метафор: це і відображення державного устрою, і морально-етичний стан суспільства, і політико-ідеологічна свідомість суспільства, і рівень освіти індивідів суспільства.

7. Терміни, реалізуючи естетичні потенції у художньому тексті, водночас розсувають межі матеріально-чуттєвої дійсності і можуть відкривати у цій дійсності невідомі мові смислові цінності, моделюють семантику можливих світів, що зрештою є адекватними онтологічній сутності поезії як іншій, самоцінній реальності.
8. Образність поетичних та прозових творів, тісно пов'язана з народно-розмовними джерелами і писемно-літературними традиціями української мови.
9. У сентенціях, афоризмах, влучних висловленнях, філософських, морально-етичних міркуваннях названих поетів відчувається масштабне мислення. Активізація передання інформації відбувається за рахунок вживання термінологічної лексики. Серед термінів власне українські та запозиченні (особливо з англійської та інших західноєвропейських мов). Терміни створюють у поетичній канві спеціальні образи
10. «Термінологічні» контексти сучасної метафори широкі за своїм змістом і застосуванням. Насамперед, це обсяг, спектр застосовуваних термінів: медичні, військові, спортивні, географічні, економічні, філософські, мистецькі тощо. Широкий і діапазон тематики створених на базі термінів метафор: це і відображення державного устрою, і морально-етичний стан суспільства, і політико-ідеологічна свідомість суспільства, і рівень освіти індивідів суспільства.
11. Дослідження творів одного автора дає можливість розглянути всю сукупність використання лексичних запозичень як єдиний

стилістичний комплекс, який формується не лише об'єктивно заданими властивостями іншомовних слів, але й суб'єктивною авторською їх інтерпретацією, що є суттєвим аспектом при аналізі художнього контексту, запозичення як стилістичного засобу індивідуального мовлення.

12. Мова художніх творів конкретного письменника характеризується певною структурою, дослідження якої – необхідна передумова вивчення індивідуального стилю. При системно-структурному підході стиль становить систему, що базується на ієрархічному підпорядкуванні елементів.
13. У сентенціях, афоризмах, влучних висловленнях, філософських, морально-етичних міркуваннях названих поетів відчувається масштабне мислення. Активізація передання інформації відбувається за рахунок вживання термінологічної лексики. Серед термінів власне українські та запозиченні (особливо з англійської та інших західноєвропейських мов). Терміни створюють у поетичній канві спеціальні образи.
14. Дослідження творів одного автора дає можливість розглянути всю сукупність використання лексичних запозичень як єдиний стилістичний комплекс, який формується не лише об'єктивно заданими властивостями іншомовних слів, але й суб'єктивною авторською їх інтерпретацією, що є суттєвим аспектом при аналізі художнього контексту

Список використаної літератури

1. Азарова Л. Є. Складання як один із способів словотвору: монографія. Вінниця, 2003. 123 с.
2. Александрова Г.А. Образність як джерело утворення технічної термінології// Мовознавство, 1973. - №5. - С. 56-59.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2004. 344 с.
4. Бацевич Ф. С. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу. *Проблеми української термінології*. Вісник нац. ун-ту "Львівська політехніка". 2002. № 453. 97 с.
5. Білодід І.К. Наукова термінологія доби НТП – органічний складник сучасної літературної мови URL: [kulturamovuy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine22-1 .pdf](http://kulturamovuy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine22-1.pdf).
6. Бондарець О. В., Дубічинський В.В., Павлова Г.Д., Терещенко Л.Я. Посібник з основ українського термінознавства та перекладу науково-технічної літератури : навч. посіб. Харків : НТУ «ХПІ», 2002. 68 с.
7. Борисюк І. Явище синонімії в термінології// дивослово. – 2000. - №4. – С.27-28.
8. Булик З.В. Лексико-словотвірна будова бойківських назв музичного інструментарію / З.В.Булик // Культура і побут населення українських Карпат. – Ужгород, 1973.
9. Бурячок А.А. Формування спільного фонду соціально-політичної лексики слов'янських мов. – К.: Наукова думка, 1983. – 248с.
10. Вакуленко М.О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз [монографія]. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 361 с.,
11. Веклинець Л. Становлення української психологічної термінології// Дивослово. – 1996. - № 11. – С. 26-28.

12. Великий тлумачний словник сучасної української мови/Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440с.
13. Драч І. Крила: Поезії. – Харків: Фоліо, 2001. – 75с.
14. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: Вид. дім «KM Academia», 2000. 218 с.
15. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – К.: Либідь, 2001. - 145с.
16. Зелізний А. У перспективі – стандартизація української науково-технічної термінології // Науково-технічне слово, вип.1 (1"92). – С. 11-16.
17. Караванський С. І один у полі воїн// Газета УМЛ. – 2000. - № 16. – С.10-11.
18. Карпіловська Є. А. Термін у сучасній мовотворчості. *Українська термінологія і сучасність*: збірник наукових праць. Київ.: Інститут української мови НАНУ, 2013. Вип. IX. С. 185–191.
19. Костенко Л. Вибране. – К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1989. – 558с.
20. Кочан І. М. Синонімія у термінології// Мовознавство. – 1992. - №3. – С.62-64.
21. Кочан І.М. Слова з міжнародним терміноелементами в сучасній українській літературній мові// Мовознавство. – 1998. - № 6. – С. 62-66.
22. Кочерга О., непийвода Н. Тенденції української термінологічної лексикографії// Урок української. – 2000. - №3. – С. 25-29.
23. Краковецька Г.О. Про лексико-семантичну трансформацію в сфері термінології // Мовознавство. – 1976. - №6. – С.53-58.
24. Крижанівська А. Г., Симоненко Л. О. Актуальні проблеми упорядкування наукової термінології. Київ, 1987 р.

25. Курило О. Зауваги до сучасної української літературної мови. – 2-ге вид. – К., 1923. – 120с.
26. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. – К.: Видавництво Соломії Павличко ОСНОВИ, 2004. – 303с.
27. Куньч З.Й. Лексико-генетичні особливості сучасної української риторичної термінології// Мовознавство. – 1996. - № 4-5. – С.49-56.
28. Малевич Л. Д. Особливості української термінології донаукового періоду// Мовознавство. – 1999. - №4-5. – С.51-59.
29. Марчук Л.М., Копусь О.А., Попович А.С. Основи термінознавства : навчальний посібник Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 261 с.
30. Масенко Л.Т. Мова і суспільство: постколоніальний вимір: наукове видання / Всеукраїнське товариство „Просвіта” ім. Тараса Шевченка Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2004. 164 с.
31. Матіос М. Кулінарні фіглі / М. Матіос. –[2-ге вид.]. –Львів : ПА «Піраміда», 2011. –222 с
32. Михайлишин Б.П. Комунікативний аспект ринкової терміносистеми// Мовознавство. – 1998. - № 4-5. – С.64-67.
33. Моргонюк В.С. Зауваження щодо опрацювання Державних стандартів з науково-технічної термінології. – К.К Інститут проблем міцності, 1993. – 35с.
34. Наконечна Г.В. До історії унормування української науково-технічної термінології// Мовознавство. – 1992. - №6. – С.41-47.
35. Наконечна Г.В. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення. Львів: Кальварія, 1999. 110 с.
36. Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). – К.: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. – 304с.

37. Огар Е. Вправне вживання термінів//УМЛ. – 2000. - № 20. – С.12.
38. Огієнко І.І. Наука про рідномовні обов'язки. Бібліотека АТ Обереги, 1936. – 71с. (Факсимільне видання).
39. Огієнко І. Нариси з історії української мови: система українського правопису / І. Огієнко. – Варшава, 1927. – 216 с. (Студії до української граматики ; Кн.2).
40. Олійник Б. Поезії. – К. : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1986. – 342с.
41. Основи термінознавства : навч. посіб. / С. З. Булик-Верхола, Г. В. Наконечна, Ю. В. Теглівець. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2013. 160 с.
42. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216с.
43. Панько Т.І. Стан і методологічні перспективи дослідження суспільно-політичної термінології української мови// Мовознавство. – 1988. - №3. – С.3-13.
44. Перхач, Р.-Ю. Т. Термінологія в інструкціях до медичних препаратів: лінгвокогнітивний та лінгвокультурний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. ДЗ "Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського". – Одеса, 2017. – 20 с.
45. Пінчук О.Ф. Деякі методологічні питання стандартизації термінолексики// Мовознавство. – 1976. - №6. – С.47-53.
46. Полюга Л. До питання про теоретичні засади наукового словництва// Науково-технічне слово, вип.3 (1"94). – С. 69-74.
47. Пономарів О. Д. Лексика грецького походження в українській мові. Київ, 2005. 128 с.
48. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. Тернопіль, 2000. 246 с.

49. Попова Н.О. Структурно-семантичні особливості новітніх лексичних запозичень з англійської в українську мову (90-ті роки XX ст. – початок XXI ст.)/Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 2005.
50. Пристайко Т.С. Лексико-номинативная организация специального текста. – Днепропетровск, 1996.
51. Приходько Г. П. Місце оцінного складника в семантичній структурі слова. *Наукові записки*. 2016. Вип. 146. С. 190–193.
52. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716с.
53. Склад і структура термінологічної лексики української мови. Київ: Наук. думка, 1984. 195 с.
54. Скороходько Є. Ф. Термін у науковому тексті: монографія. Київ, 2006. 99 с.
55. Словник актуальної фахової термінології / [уклад. Л.М. Марчук, О.А. Копусь, А.С. Попович]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет, 2009. – 90с.
56. Словник іншомовних слів/За ред. чл.-кор. АН УРСР О.С. Мельничука. – К.: Гол. Ред. УРЕ АН УРСР, 1975. – 775с.
57. Словник української мови: у 11т. / ред. кол. І. К. Білодід (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1970-1980.
58. Тарасюк Г. Жіночі романи Гаспид і Маргарита; Покоївка; Мій третій і останній шлюб; Хижаčka / Г. Тарасюк. – Бровари: Відродження, 2006. – 288с.
59. Тарасюк Г. Новели: проза / Г. Тарасюк. – Бровари: вид-во ПП «МН ТРК «Відродження», 2006. – 416 с.
60. Термінологія: навчальний посібник [Текст] / М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, каф. іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін; Д. В. Фурт, Л. А. Дмитрук. Кривий

Ріг : [ДонНУЕТ], 2020. 172 с. chrome extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/http://elibrary.donnuet.edu.ua/1984/1/2020.

61. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови: [монографія]. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 160 с.

62. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. – К. : Українська енциклопедія імені М.П.Бажана, 2004. – 821с.

63. Філіппова Н. М. Загальне термінознавство : навч. посіб. Нац. ун-т кораблебудув. ім. адмірала Макарова ; ред. С. А. Яременко. Миколаїв : НУК, 2020. 219 с.

64. Худолєєва С.П. Про варіантність і синонімічність термінів// Мовознавство, 1980. - №4. – С.62-63.

65. Чубач Г. Озвучена печаль: Поезії. – К.: Університетське видавництво «Пульсари», 2003. – 212с.

66. Шаповал О. Загальномовні тенденції в історії становлення та розвитку української наукової термінології// Українська мова та література. 2003. – число 35. – С.12-19.

67. Шерех Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1990-1941)// Пороги тп запоріжжя. – Харків: Фоліо, 1998. – Т.3. – 431с.

68. Шило Н. І. Термінологічна лексика. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 2004. – 211с.

69. Ярмач В.І. До проблеми використання термінологічної лексики в сучасній українській поезії// Мовознавство. – 1986. - №2. – С.84-87.

70. Bauer L., Salvador V. Conversion or zero-derivation. Computational Linguistics. 2003. Vol. 19 (1). P. 7–17.

71. Cruse D. A. Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics. Oxford, 2000. 424 p.